

สายน้ำที่ไหลอย่างเสรี (free flowing river): แม่น้ำไหล หลากชีวิตเคลื่อน

เจมส์ ซี สก็อตต์: "น้ำเสรีใหม่ ที่แม่น้ำโคโลราโดถูกขัดขวางให้
ไปไม่ถึงจุดหมายของมันซึ่งก็คือการไหลลงสู่ท้องทะเล แม้เราจะมีบทวิ
ที่กล่าวถึงการไหลของแม่น้ำลงสู่ทะเลมากมายก็ตาม?"

นักอุทกวิทยา: "ไม่เลย! ไม่ใช่เรื่องน้ำเสรีแม้แต่หยด มันทอด
เยียมมากต่างหาก เพราะนั่นหมายความว่าน้ำทุกหยดในแม่น้ำโคโลราโด
ถูกใช้เพื่อสนองต่อความต้องการของมนุษย์โดยไม่มีแม้แต่หยดเดียวที่
สูญเปล่า! การที่แม่น้ำนี้ไม่ได้ไหลลงสู่ทะเลจึงเป็นเรื่องที่ควรยินดีมากกว่า
จะเป็นเรื่องน้ำเสรี"

ทันใดนั้นเอง สก็อตต์รู้ทันทีว่าเขากับนักอุทกวิทยาท่านนี้คงไม่
ต้องต่อความยาวสาวความยืดในบทสนทนานี้อีกต่อไป

บทสนทนาข้างต้นมาจากหนังสือ *In Praise of Floods* ซึ่งผู้เขียนคือเจมส์ ซี สก็อตต์ (James C. Scott) นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกัน กล่าวถึงการแลกเปลี่ยนความคิดของเขากับนักอุทกวิทยา (hydrologist) ในงานประชุมวิชาการเมื่อนานมาแล้ว ความสำคัญของบทสนทนานี้คือการสะท้อนนัยสำคัญของแนวคิดที่มีบทบาทในการจัดการน้ำระหว่างสองสำนัก กล่าวคือสำหรับสก็อตต์ แม่น้ำคือผู้กระทำการที่มีบทบาทต่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ และแม่น้ำควรได้ไหลอย่างเสรี ในทางตรงกันข้าม นักอุทกวิทยากลับเป็นภาพสะท้อนของแนวคิดที่มองว่าน้ำคือ "ทรัพยากรธรรมชาติ" (natural resources) ซึ่งถือเป็นปัจจัยในการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของสปีชีส์เดียว ในที่นี้คือมนุษย์ (homo sapiens) (Scott, 2025)

กระนั้นก็ตาม แม้ว่าสก็อตต์ไม่อยากจะสานต่อบทสนทนา กับนักอุทกวิทยา แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าแนวคิดที่นักอุทกวิทยานำเสนอมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการจัดการน้ำในหลายประเทศทั่วโลก ดังที่ DePuy et al. (2022) และ Linton (2014) ชี้ให้เห็นว่า การจัดการน้ำในยุคปัจจุบันดำเนินรอยตามภววิทยาสมัยใหม่ (modernist ontology) และแนวคิดการจัดการน้ำบนฐานคิดสมัยใหม่ (modern water) สำคัญคือการมองว่ามนุษย์ สังคม และธรรมชาติแยกขาดจากกัน ธรรมชาติถูกจัดการเพื่อสนองต่อความต้องการของมนุษย์ มนุษย์เท่านั้นที่มีศักยภาพในการเห็น คิด วิเคราะห์ และรู้สึก สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์จึงอยู่อย่างเฉื่อยชาในโลกธรรมชาติ ในแง่

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นแบบลำดับชั้นสูงต่ำ (hierarchy) ยกตัวอย่างเช่น การจัดการน้ำบนฐานคิดสมัยใหม่ได้ลดทอนการเป็น (being) ของ “น้ำ” ซึ่งมีหลายแบบและแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขของแต่ละสังคม ให้เหลือเพียงสารในรูปแบบ H_2O น้ำจึงเป็นเพียงวัตถุหรือสาร (substance) ที่มีอัตลักษณ์ที่ไม่เปลี่ยนแปลง (timeless identity) แยกขาดจากบริบททางสังคม ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ศาสนา ท้องถิ่น และระบบนิเวศ

ผลจากการครอบงำของแนวคิดที่มองว่าน้ำคือทรัพยากรที่มุ่งตอบสนองความต้องการของมนุษย์ เช่น การสร้างเขื่อน ผู้คนในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้กำหนดนโยบาย ผู้เชี่ยวชาญด้านน้ำ อาจมองไม่เห็น (unseen) มองข้าม กีดกัน อำพราง หลงลืม ไม่สนใจ หรือไม่ใส่ใจว่าแท้จริงแล้ว น้ำ แม่น้ำ หรือสายน้ำ หาได้เป็นเพียงวัตถุสิ่งของที่มนุษย์จะทำอะไรก็ได้ตามใจอยาก เหตุเพราะแม่น้ำยังเชื่อมร้อยกับสรรพชีวิตและสิ่งอื่น มนุษย์เป็นเพียงหนึ่งในหลายสปีชีส์ที่พึ่งพาอาศัยแม่น้ำ ดังนั้น บทความขึ้นนี้จึงอยากเป็นอีกหนึ่งฟันเฟืองที่มุ่งชี้ให้เห็นว่า แม่น้ำที่ไหลอย่างเสรี (free flowing river) มีความสำคัญอย่างไรต่อสรรพชีวิตทั้งมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์

แม่น้ำไหล หลากชีวิตเคลื่อนไหว

หากถามว่าแม่น้ำคืออะไร? (what is a river?) หลายท่านคงมีคำตอบแตกต่างกันไปตามแต่ละจุดยืน อาทิ ในทัศนะของนักอุทกวิทยา แม่น้ำคือที่ตั้งของเขื่อนหลายแห่งที่มีศักยภาพในการผลิตกระแสไฟฟ้า ขณะที่ผู้เชี่ยวชาญด้านสาธารณสุขมองว่าแม่น้ำคือน้ำดื่มสะอาดที่มีเพียงพอต่อประชากรริมฝั่งแม่น้ำ สำหรับเกษตรกร แม่น้ำอาจเป็นน้ำชลประทานและการทำเกษตรของสวนสาธารณะ แต่พ่อค้าและบริษัทขนส่งกลับเห็นว่าแม่น้ำคือ เส้นทางเดินเรือเพื่อขนย้ายสินค้าจากต้นน้ำถึงปลายน้ำ อย่างไรก็ดี หากกล่าวให้ถึงที่สุดแล้วพบว่า ความหมายแม่น้ำที่ยกมาเป็นภาพสะท้อนการใช้น้ำเพื่อความต้องการของมนุษย์ (anthropocentric) เป็นหลัก (Scott, 2025: 4-5)

การมองน้ำแค่เพียงมิติเดียวข้างต้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในรูปแบบที่มนุษย์เหนือกว่าได้ปรากฏชัดขึ้น ในทางตรงกันข้าม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแบบอื่นได้ถูกทำให้พრაเลือนหายไป (DePuy et al., 2022) เหตุเพราะ “น้ำ” หาได้เป็นแค่สารที่ตกจากฟ้า ไหลไปตามแม่น้ำ และหล่นลงมาจากก้อนเท่านั้น หากแต่น้ำยังแสดงบทบาทอีกหลายอย่างในสังคม เช่น การรักษาระบบนิเวศ การมองน้ำว่าเป็นเพียงทรัพยากรโดดเดี่ยว จึงทำให้ไม่เห็น (unseen) ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำ การเมือง จิตวิญญาณ วัฒนธรรม สังคม และระบบนิเวศ ในแง่นี้ ในพื้นที่ที่น้ำไหลอย่างสม่ำเสมอ สะอาด และอุดมสมบูรณ์ น้ำย่อมส่งเสริมการ

เจริญเติบโต แต่หากน้ำมีมากเกินไป น้อยไป และสกปรกไป น้ำย่อมก่อให้เกิดหายนะที่รุนแรงและคาดไม่ถึง (Barnes & Alatout, 2012)

ด้วยเหตุดังนี้ งานวิชาการหลายชิ้นจึงชี้ให้เห็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของน้ำคือ น้ำไม่ใช่วัตถุเชิงเดี่ยวในทางญาณวิทยา (a singular object of epistemology) ในแง่นี้ การนำความรู้เชิงนามธรรมที่อ้างว่าสามารถใช้ศึกษาได้ทุกพื้นที่ (spaces) และทุกเวลา (times) จึงเสี่ยงไม่พ้นที่จะเกิดการติดขัด (interruption) เนื่องจากคุณสมบัติที่หลากหลาย (properties) ของน้ำไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว (not fixed) น้ำมีความสลับซับซ้อน มีเอกลักษณ์ในทางชีวกายภาพที่ทับซ้อนกันหลายชั้น (multilayered biophysical identities) (Barnes & Alatout, 2012) ดังที่ Ballesterro (2019) ชี้ให้เห็นว่า น้ำเป็นสื่อกลางและเป็นจุดตั้งต้นสำหรับการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งต่าง ๆ (multiple form of life) น้ำช่วยให้สรรพสิ่งอื่นสามารถอยู่อาศัย เจริญเติบโต และเคลื่อนไหวได้ เนื่องจากน้ำคือพื้นที่ก่อให้เกิดการจม (immersing) การลอย (floating) และการไหล (flowing) น้ำจึงเป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์ (site of engagement) ที่มีความต่อเนื่อง กล่าวคือน้ำเป็นสถานที่ที่มนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ได้มีประสบการณ์เกี่ยวกับวิธีการรับรู้และการให้ความหมายที่หลากหลายว่าโลกคืออะไร และสรรพสิ่งต่าง ๆ จะดำเนินชีวิตอย่างไรในโลกใบนี้

จากความหมายของแม่น้ำที่หลากหลายเช่นนี้ เจมส์ ซี สก็อตต์ จึงโต้แย้งแนวคิดที่มุ่งใช้น้ำเพื่อตอบสนองต่อผลประโยชน์ของมนุษย์ เขาเรียกว่าคือวิสัยทัศน์อันคับแคบที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (anthropocentric tunnel vision) พร้อมทั้งตั้งคำถามว่าแท้จริงแล้วแม่น้ำคืออะไรกันแน่ ทั้งนี้ จุดยืนสำคัญของสก็อตต์คือการยืนยันกรานว่าแม่น้ำคือศูนย์รวมของสรรพชีวิต (assemblage of life forms) ที่ต่างพึ่งพาอาศัยแม่น้ำเพื่อการดำรงอยู่และความผาสุก (existence and well-being) โดยมนุษย์เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตหนึ่งท่ามกลางสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่พึ่งพิงแม่น้ำร่วมกับพลเมืองที่ไม่ใช่มนุษย์หลายล้านของแม่น้ำ (millions of other citizens of the river) เช่น แมลงอาณานิคม นกน้ำ หอยแมลงภู่ ปลา พืชและต้นไม้สีเขียวต่าง ๆ ที่เติบโตบริเวณริมน้ำ ปลาตก และปลาโลมาที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำมาเป็นระยะเวลายาวนาน ด้วยเหตุดังนี้ หากเราหยุดคิดสักพัก ย่อมเห็นได้ว่าเหล่ามนุษยชาติเป็นเพียงส่วนเล็ยเล็ก ๆ ที่อาศัยแม่น้ำเท่านั้น ดังนั้นทุกส่วนของแม่น้ำ (ริมน้ำ พื้นที่ชุ่มน้ำ พื้นที่น้ำท่วมถึง เป็นต้น) จึงเป็นพื้นที่ที่สรรพชีวิตดำรงอยู่ (corridors of life-forms) (Scott, 2025: 3-5) แม่น้ำจึงไม่สามารถหล่อเลี้ยงสรรพชีวิตต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ หากปราศจากการสนับสนุนจากส่วนย่อยอื่น ๆ (entirety) โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำท่วมตามฤดูกาลธรรมชาติ (periodic floods) (Scott, 2025: 40)

ด้วยเหตุดังนี้ การคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างแม่น้ำกับสิ่งมีชีวิตอื่นที่ไม่ใช่แค่มนุษย์ จึงเรียกร้องให้เราจินตนาการใหม่เกี่ยวกับแม่น้ำ (ใหม่) (reimagining the river) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากเราต้องการการจัดการน้ำที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

ดังที่สกอตต์ชี้ให้เห็นในหนังสือ *In Praise of Floods* ว่าในแม่น้ำที่ไหลอย่างอิสระ (the untamed river) โดยไม่ได้ถูกบริหารจัดการโดยองค์ความรู้ด้านวิศวกรรมศาสตร์ (unengineered rivers) เช่น เขื่อนและคันดิน จะพบว่าการไหลของน้ำได้สร้างความหลากหลายของสภาพแวดล้อมซึ่งในท้ายที่สุดได้กลายเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น หนองน้ำ บึง และสระน้ำ สภาพแวดล้อมที่เกิดจากน้ำเหล่านี้คือแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยของสปีชีส์นานาชนิดที่เชื่อมโยงกับน้ำ (riverine species) (Scott, 2025: 41)

การไหลของแม่น้ำในช่วงน้ำท่วมตามฤดูกาล (ไม่ว่าจะเกิดจากมรสุม ธารน้ำแข็งละลาย ฝนตามฤดูกาล) ถือเป็นการเคลื่อนไหวของแม่น้ำที่ทรงอิทธิพลที่สุด เปรียบเปรยได้กับ **เครื่องดนตรีเคาะจังหวะ (Metronome)** ที่คอยกำหนดจังหวะการเคลื่อนไหวของสรรพชีวิตหรือสปีชีส์ต่าง ๆ ทั้งในแม่น้ำและริมแม่น้ำซึ่งต่างก็แสวงหาแหล่งอาหารที่เกิดขึ้นจากการไหลของแม่น้ำ (Scott, 2025)

ยกตัวอย่างเช่น พืชหลายชนิดในบริเวณแม่น้ำ หากมองอย่างผิวเผินอาจดูเหมือนสปีชีส์ที่ไม่เคลื่อนไหวและไม่เคลื่อนที่ แต่ผลจากการถ่ายภาพในโหมดไทม์แลปส์ (time-lapse mode) ชี้ว่าพืชพื้นถิ่น (flora) ได้เคลื่อนไหวเติบโตตามการเคาะจังหวะที่เกิดขึ้นจากการไหลของแม่น้ำ เช่นเดียวกับกับเมล็ดพันธุ์และระบบรากของพืชน้ำ (aquatic seeds and roots systems) ที่เริ่มต้นเติบโตและแบ่งบานตามจังหวะการไหลขึ้น-ลง ของน้ำ หรือในกรณีของหญ้าที่ต้องพึ่งพิงตะกอนที่อุดมสมบูรณ์ในที่ราบน้ำท่วมถึง (floodplain) จะเติบโตเมื่อน้ำเริ่มลดลง จากนั้นก็กลายเป็นอาหารของสัตว์ที่กินพืช (herbivores) มีพักต้องกล่าวถึง คนเลี้ยงสัตว์ซึ่งพบว่าพวกเขาจะเคลื่อนย้ายสัตว์ที่ถูกเลี้ยงเป็นหลักแหล่ง (domestication) เมื่อพบทุ่งหญ้าแห่งใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่าถิ่นเดิม (Scott, 2025)

เช่นเดียวกับปลาพบว่า ในกรณีของปลาน้ำจืด พวกเขามีขอบเขตที่อยู่อาศัยจำกัดตามลุ่มน้ำ (watershed) ที่พวกเขาอาศัยอยู่ ต่างจากปลาและสัตว์ทะเล (seagoing fish) เช่น แซลมอน ปลาไหล นก และสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม (mammals) พวกเขาไม่มีทางเลือกที่จะย้ายไปยังแหล่งน้ำอื่น ด้วยเหตุนี้ แหล่งน้ำหลายแห่งจึงมีสัดส่วนของสายพันธุ์เฉพาะถิ่นซึ่งสามารถพบเห็นได้แค่เพียงแหล่งน้ำนั้นเพียงแห่งเดียว มากไปกว่านั้น ในลุ่มน้ำที่มีลักษณะเฉพาะ (unique watershed) จะเห็นว่าสปีชีส์หลายชนิดพยายามปรับตัวอยู่ตลอดเวลาเพื่อช่วงชิงความได้เปรียบจากลักษณะเฉพาะ

ของแหล่งน้ำ เช่น ปลาบางชนิดที่ป่าอเมซอนต้องปรับตัวกินผลไม้ริมแม่น้ำซึ่งเกิดขึ้นในช่วงที่น้ำท่วมสูงในพื้นที่ เป็นต้น นอกจากนี้ การปรับตัวให้สอดคล้องกับจังหวะการไหลของแม่น้ำที่มีลักษณะเฉพาะยังพบเห็นได้จากการอพยพของปลาที่หมายถึงการเดินทางเพื่อแสวงหาแหล่งอาหาร พื้นที่วางไข่ และพื้นที่ปลอดภัย ปลารู้ว่าจะอพยพตอนไหน โดยอาศัยสัญญาณจากธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นอุณหภูมิของน้ำ ระดับและความเร็วของน้ำ ความขุ่นของน้ำ การลดลงของสารอาหาร และการมาถึงของสัตว์ผู้ล่า เป็นต้น (Scott, 2025)

ไม่เพียงเท่านั้น น้ำท่วมตามธรรมชาติไม่เพียงเป็นสาเหตุที่ทำให้ปลาอพยพเท่านั้น แต่น้ำท่วมยังเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อีกด้วย กล่าวอีกแบบคือหากปลาอพยพ เราจะพบเห็นนกนานาชนิดที่บินอพยพมายังที่ราบน้ำท่วมถึง (floodplain) เพื่อแสวงหาแหล่งอาหารที่อุดมไปด้วยปลาและแมลง (Scott, 2025)

ด้วยเหตุดังนี้ การไหลของน้ำที่เสรีและการดำรงอยู่ของสรรพชีวิตต่าง ๆ จึงชี้ให้เห็นถึงผลกระทบที่เป็นวงจรที่เกิดขึ้นจากน้ำ (the cumulative effect) กล่าวคือ นกผู้ล่าเคลื่อนมากินปลาและนกชนิดอื่น สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เช่น ตัวนาก สุนัขจิ้งจอก หมาป่า ต่างก็เดินทางมาเพื่อล่า นกตัวเล็กและปลาบางชนิด ดังเช่นฉากโด่งดังที่พบเห็นได้ทั่วไปคือการที่หมีกริซลี (grizzly bear) จับและกัดกินปลาแซลมอนอย่างเอร็ดอร่อย สื่อให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวที่เป็นผลมาจากการอพยพของปลา มีพักต้องกล่าวถึง การดำรงอยู่ของมนุษย์ริมฝั่งแม่น้ำ เช่น ในน้ำโขงพบว่า ผู้คนจะเริ่มจับปลาเมื่อตอนที่เห็นวังกบางชนิดได้อพยพมาถึงพื้นที่ เพราะนั่นหมายความว่าปลามาถึงแล้ว (Scott, 2025) ทั้งนี้ การเคลื่อนไหวของแม่น้ำที่ว่ามามิใช่พื้นที่ที่น้ำท่วมถาวรและไม่ใช้พื้นที่ที่แห้งตลอดเวลา หากแต่เป็นพื้นที่ระหว่าง (the in-between space) หรือ พื้นที่ที่เกิดการเปลี่ยนผ่าน (the transitional zone) ในฐานะพื้นที่ที่มีทั้งช่วงที่แห้งและเปียก เช่น ในพื้นที่ราบน้ำท่วมถึง ลักษณะของพื้นที่ขึ้นอยู่กับลักษณะของแม่น้ำแต่ละแห่ง ในแง่นี้แม่น้ำหลายแห่งจึงแตกต่างกันในแง่ของความอุดมสมบูรณ์ ยิ่งแม่น้ำมีการเปลี่ยนแปลงมาก ความหลากหลายทางสิ่งแวดล้อมยิ่งมีสูงในเวลาเดียวกันการปรับตัวของสปีชีส์ต่าง ๆ ยิ่งมีมากขึ้น (Scott, 2025)

จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวที่เชื่อมโยงกับแม่น้ำจึงเป็นการเคลื่อนไหวที่ถูกขับเคลื่อนข้ามสปีชีส์ (interspecies-assisted movement) กล่าวคือ ไม่ได้มีเพียงสปีชีส์เดียวที่ดำรงอยู่โดยแยกขาดจากความสัมพันธ์กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ (isolation) หรือที่ สก็อตต์ เรียกว่า ผลกระทบที่เชื่อมร้อยกัน (assemblage effect) โดยแม่น้ำคือผู้กระทำการหลัก (key agent) (Scott, 2025: 49)

บทสรุป

จากทั้งหมดที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าแม่น้ำที่ไหลอย่างเสรี (the untamed river) โดยมิได้ถูกบริหารจัดการโดยองค์ความรู้ด้านวิศวกรรมศาสตร์ (unengineered rivers) มีสถานะเป็นศูนย์รวมของสรรพชีวิตต่าง ๆ (assemblage of life-forms) ซึ่งมีได้มีแค่มนุษย์เท่านั้นที่พึ่งพาอาศัยแม่น้ำ การตัดแบ่งแม่น้ำเพื่อสนองต่อผลประโยชน์ของบางสปีชีส์จึงส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทั้งองค์ภาพ

ด้วยเหตุดังนี้ การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนซึ่งไม่ใช่แค่ความยั่งยืนของมนุษย์ จึงเรียกร้องให้ผู้คนในสังคมทำความเข้าใจแม่น้ำอย่างเป็นองค์รวมและเป็นระบบ ไม่มองแม่น้ำแบบแยกส่วน กล่าวคือ การศึกษาต้นน้ำไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์หากปราศจากการศึกษาใบไม้ รากไม้ และการไหลของสารอาหารที่หล่อเลี้ยงใหม่ฉันใด การศึกษาแม่น้ำก็ไม่สามารถมองแบบแยกส่วนได้ฉันนั้น ดังนั้น หากมีใครสักคนตัดตอนแม่น้ำสักส่วนหนึ่งออก แม่น้ำย่อมไม่สามารถหล่อเลี้ยงสรรพชีวิตได้เช่นเคย (Scott, 2025: 6)

ผู้เขียน

อาทิตย์ ภูบุญคง นักวิจัย

ฝ่ายวิจัยและส่งเสริมวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

เอกสารอ้างอิง

- Barnes, J., & Alatout, S. (2012). Water worlds: Introduction to the special issue of Social Studies of Science. *Social studies of science*, 42(4), 483-488.
- Scott, J. C. (2025). In Praise of Floods: The Untamed River and the Life It Brings. Yale University Press.
- DePuy, W., Weger, J., Foster, K., Bonanno, A. M., Kumar, S., Lear, K., ... & German, L. (2022). Environmental governance: Broadening ontological spaces for a more livable world. *Environment and Planning E: Nature and Space*, 5(2), 947-975.
- Linton, J. (2014). Modern water and its discontents: a history of hydrosocial renewal. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Water*, 1(1), 111-120.